

Mehmet
Râkım
Elkutlu

fesinin dışında hayatının son günlerine kadar bu görevini sürdürdü. Bu sebeple çevresinde Râkım Hoca diye tanındı. 3 Ekim 1946'da kurulan İzmir Türk Müsiki Cemiyeti reisliğine getirildi. 4 Aralık 1948 tarihinde İzmir'de vefat etti ve Kokluca Mezarlığı'na defnedildi. Hisar Camii'nde kılınan cenaze namazı esnasında civardaki açık bir radyodan, Râkım Hoca'nın bayatı makamında bestelemiş olduğu, "Bana hiç yakışmıyor böyle intizâr şimdi / Mâtemzede gönlümde hayat bir mezâr şimdi" mısraları ile başlayan eserinin okunması, namaza katılan cemaatin göz yaşlarını çoğaltan bir hâtıra olarak hâfızalardadır.

Râkım Efendi bestekârlığı, hânendeliği ve hocalığı ile zamanının önemli müşikîşinasları arasında yer almış bir sanatkârdır. Küçük yaşta amcası ile başladığı müşiki çalışmalarını onun vefatından sonra o yıllarda İzmir'de bulunan ünlü bestekâr Tanbûrî Ali Efendi'ye beş yıl kadar devam ederek sürdürdü ve müşikinin amelî ve nazarî inceliklerini öğrendi. Ayrıca on yıl meşkettiği yerli Müsevî sanatkârı Santo Şikârî'den geniş bir repertuar elde etti. Bu arada, İzmir'de bulunan, Zekâî Dede'nin öğrencilerinden bestekâr Hâfız Aziz Efendi'den de faydalandı. Dayısı şeyh Nüreddin Efendi'nin teşvikiyle yirmi yaşında bestekârlığa başlayan Râkım Hoca'nın çok süratli beste yaptığı ve şiir seçmekte büyük titizlik gösterdiği bilinmektedir. İlk eseri, sözleri Abdülhak Hâmid'e ait "Hayrân-ı cemâl olmağa cidden emelim var" mısraı ile başlayan düğâh şarkısıdır. Eserlerinde Şeyh Galib, Fuzûlî ve Nâbî gibi divan şairlerinin yanı sıra daha çok avukat Nahit Hilmi Özeren, gazeteci Orhan Rahmi Gökçe ve yeğeni Advîye Hanım'ın şiirlerini kullanmıştır. İnşâ üslûbunda âni esprilerin gözlemlendiği eserlerinde ince bir romantizm ve makamları kullanımında büyük bir ustalık göze çarpar. Eserlerin-

deki üslûp, tavır ve eda sebebiyle bestekârlıkta Şevki Bey'e benzetilmiştir. Otuz beş yaşlarında iken Şeyh Nüreddin Efendi'nin âyin olarak bestelenmesi için kendisine verdiği güfteyi bir gecede bestelerek müşikinin bu büyük formunda da üstat olduğunu kabul ettirmiştir. Karcıçar makamındaki bu âyini mevlevîhâneler kapatılıncaya kadar hemen her dergâhta okunmuş ve Konya Mevlevîhânesi'nce de arşive alınmıştır. Büyük bestekâr olmak için her formda eser vermenin gerekli olduğu fikrini savunan ve bu konuda Hammâmîzâde İsmâil Dede'yi kendisine örnek alan Râkım Hoca dinî ve din dışı sahada âyîn-i şerif, tevşîh, durak, ilâhi, beste, ağır semâi, yürük semâi, şarkı, türkû, mars, peşrev ve saz semâisi formlarında kendi ifadesine göre 600'e yakın eser bestelemiştir.

Râkım Hoca aynı zamanda dik ve gürce sesi, etkili üslûbu ve usta tavrıyla müşiki çevrelerinde daima sevilen ve aranan bir hânende olmuştur. Müşiki nazariyatındaki derin bilgisine ve hisar aşırân adlı yeni bir makam terkîp etmesine rağmen nota öğrenmemiştir. Bundan dolayı bestelerini çoğunlukla kanunî Fethi ve kemanî Reşat Aysu notaya alırlardı. Nota öğrenmemesinin sebebi ise herhalde meşk geleneğine verdiği önemdir. Eski müşikîşinaslar tarafından eserler meşk yoluyla, yani şifahî olarak ustadan çırağa aktarılmak suretiyle ezberletilerek öğretiltiğinden nota eserinin ezberlenmesine mâni bir unsur olarak görülürdü.

Tanbûrî Ali Efendi'den sonra İzmir'de Türk müşikisinin tanıtılması yönündeki gayretleri sonucu iyi bir müşiki çevresinin oluşmasında hizmetleri olan Râkım Hoca'nın yetiştirdiği talebelerden Muallâ Geçergün (Kılıç), Hüseyin Mayadağ, neyzen Ahmet Yardım, Kerim İleri, Hâfız Kemal Çavuşoğlu, Hâfız İsmail Özses, İsmail Demirdöven, İsmet Çetinsel, İsmet Yazar ve Bekir Sıdkı Sezgin, sonraları İzmir Radyosu sanatçıları kadrosunu oluşturdular.

Mütevazî ve son derece esprili bir kişiliğe sahip, sanatkârlık derecesinde olmamakla beraber ney üflemesini de bilen Râkım Hoca, aynı zamanda Mevlevîyye ve Rifâiyye tarikatlarına mensuptur. İzmir mevlevîhânesi şeyhi Nüreddin Efendi'nin vefatında, oğlu Celâleddin'in yaşının küçük olması üzerine Konya'dan gelen emirle meşihat makamına nezaret etmiştir. Ayrıca bu sıralarda, Beyler sokağında bulunan Rifâî Dergâh'ını ted-

vîrle de görevlendirildiği ifade edilmektedir. Râkım Elkutlu için 1947 yılında İstanbul'da Münir Nurettin Selçuk'un önderliği ve çabaları ile bir jübile düzenlenmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnülemin, *Hoş Sadâ*, s. 240-241; Ergun, *Antoloji*, II, 700-701; Mustafa Rona, *Yirminci Yüzyıl Türk Musikisi*, İstanbul 1970, s. 157-162; Mehmet Nazmi Özalp, *Türk Musikisi Tarihi-Derleme* [baskı yeri ve yılı yok], II, 59-60; Melih Başar, "Râkım Hoca", *Radio*, sy. 57, Ankara 1946, s. 6-7; Nureddin Ulueren, "İzmir Türk Musikisi Cemiyeti Nasıl Kuruldu?", *TMD*, sy. 4 (1948), s. 14-15; "Bestekâr M. Râkım Elkutlu", *MM*, sy. 5 (1948), s. 11; Laika Karabey, "Olaylar", a.e., sy. 11 (1949), "İzmir Türk Musikisi Cemiyeti Nasıl Kuruldu?", *TMD*, sy. 4 (1948), s. 14-15; "Bestekâr M. Râkım Elkutlu", *MM*, sy. 5 (1948), s. 11; Laika Karabey, "Olaylar", a.e., sy. 11 (1949), "İzmitin Ökte", "Ebedileşen Dehalarımız: Büyük Bestekâr Râkım Hoca'yı Kaybettik", *TMD*, sy. 15 (1949), s. 7, 19; Hüseyin Mayadağ, "Râkım Hoca ve Hayatı", a.e., sy. 19 (1949), s. 18, 24; sy. 20 (1949), s. 18-19; sy. 21 (1949), s. 9-10; sy. 22 (1949), s. 9, 22; sy. 23 (1949), s. 9, 23; Mazhar Atabek — Muzaffer Ataluk, "Râkım Hoca Hakkında", a.e., sy. 30 (1950), s. 8, 19; Ayhan Elkutlu, "Bir Bestekârın Romanı. Râkım Elkutlu", *Radio Haftası*, sy. 209, İstanbul 1954, s. 14-16; sy. 210 (1954), s. 14-16; sy. 211 (1954), s. 14-16; sy. 212 (1954), s. 14-16; sy. 213 (1954), s. 14-16; sy. 214 (1954), s. 14-16; sy. 215 (1954), s. 14-16; sy. 216 (1954), s. 14-16, 35; sy. 217 (1954), s. 14-16, 36; sy. 218 (1954), s. 14-16; sy. 219 (1954), s. 14-16, 36; sy. 221 (1954), s. 16-18, 38; sy. 222 (1954), s. 14-17; sy. 223 (1954), s. 13-14, 38; sy. 224 (1954), s. 14-16, 38; İsmail Baha Süreşan, "Hoca Râkım Elkutlu'ya Dâir", *Müşiki ve Nota*, sy. 26, İstanbul 1971, s. 4-6.

BEKİR SİDKİ SEZGİN

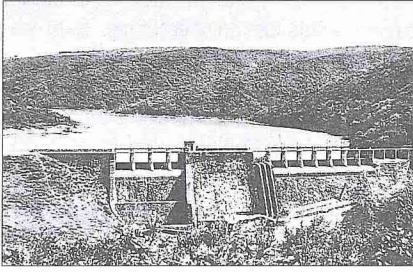
ELLİ DÖRT FARZ

(bk. İLMİHAL).

ELMALI BENDİ

İstanbul'un
Anadolu yakasına su sağlayan
I. Elmalı Barajı.

İstanbul'da Anadolu yakasının su ihtiyacı Osmanlılar zamanında çok sayıdaki vakıf isâle hatlarından karşılanıyordu. Bunların giderek bozulması ve nüfusun artması sebebiyle XIX. yüzyılın sonlarına doğru yeni su tesislerinin yapılması zorunlu hale geldi ve bölgenin suyunu temin için Üsküdar-Kadıköy Su Şirketi adıyla kurulan bir Fransız şirketine altmış beş yıl süreli imtiyaz verildi. Şirket, 1891-1893 yılları arasında İsviçreli mühendis Henri Gruner'e, Gökusu deresi üzerinde Boğaziçi'nden 3 km. uzaklıkta bulunan Elmalı Bendini yaptırdı. Hemen arkasından isâle hattıyla şehir şebekesinin de tamamlanması üzerine bölge ye-

Elmalı Bendü - Beykoz / İstanbul

terli suya kavuştu. Ancak bent 1916'da meydana gelen taşkında kısmen yıkıldı. Aynı şirket, 1926 yılında tamir ve tâdilât çalışmalarına başlayarak toprak dolgu barajı beton plakalarla kaplattı; bu sırada kâgir bölümünde de bazı değişiklikler yapıldı. Üsküdar-Kadıköy Su Şirketi'nin İstanbul Sular İdaresi tarafından on yılda eşit taksitlerle ödenmek üzere 400.000 liraya (1 \$ = 1.28 TL) satın alınması üzerine (sözleşme tarihi 17 Haziran 1937, buna ilişkin 3359 numaralı kanunun yürürlüğe girişi tarihi 11 Haziran 1938) sorumluluğu İstanbul Sular İdaresi'ne geçen Elmalı Bendü'nün kâgir kısmı, 1948 yılında daha fazla su toplayabilmesi için dolu savakların üzerine batardo kirişleri konulmak suretiyle yükseltildi. Öncele-ri kotu 29,60 m. olan baraj gölünün suları yükseltmeden sonra 32,40 m. kotuna çıktı ve gölün hacmi 1.700.000 m³'e ulaştı.

Üsküdar-Kadıköy Su Şirketi 1937 yılına kadar Anadoluhisarı ile Bostancı arasında kalan bölgenin su ihtiyacını karşılamış, bentten gelen suları arıtma tesisinden geçirerek günde 6789 m³ (yılıda 2.477.703 m³) olmak üzere 8194 abone ile 29 çeşme ve 244 yangın musluğuna dağıtmıştı. Fakat Elmalı Bendü, şehrin su ihtiyacı süratle arttığından ilerideki yıllarda İstanbul Sular İdaresi'nin yaptığı yükseltmeye rağmen yetersiz kaldı. Bunun üzerine 1952-1955 yılları arasında bendin menba tarafından 1,5 km. kadar uzağına II. Elmalı Barajı yaptırılarak bölgeye günde 60.000 m³ (yılıda 22.000.000 m³) su verme imkânı elde edildi.

Toprak dolgu ve kâgir ağırlık barajı olarak iki ayrı kısımdan meydana gelen Elmalı Bendü'nün drenaj sahası (hidrolojik havzası) 79 km²'dir ve takviye aldığı II. Elmalı Barajı'nın ile birlikte 81,5 km²'ye çıkar. Bu havzaya yılda en az 426,4 mm, en çok 1078,6 mm. yağış düşmektedir.

Barajın dere tabanından (talveg) itibaren tepe noktasına (kret üstüne) kadar olan yüksekliği 19,75 m., toprak dolgu barajın tepe (kret) uzunluğu 179,80 m., toprak dolgu barajın tepe genişliği (menba korkuluğu dahil) 4,65 m., kâgir ağırlık barajının tepe uzunluğu 118,60 m., kâgir ağırlık barajının tepe genişliği 3,25 m. ve baraj üstündeki servis yolunun (geçit köprüsü) genişliği de 1,10 metredir.

Taşkınlar sırasında tehlikeli olabilecek fazla suların emniyetle dereye verilebilmesi için üç ayrı grup dolu savak yapılmıştır. Birinci grup, üç adet 1000 mm. çapındaki borudan oluşan ve otomatik çalışan sifon savaklardır. Baraj gölündeki su tehlikeli seviyeye yükselince sifonlar açılarak suyu boşaltırlar; halen borulardan biri tıkalıdır. İkinci grup, barajın sol tarafında eşik yüksekliği 31 m. kotunda ve her biri 3,75 m. genişliğinde üç adet, üçüncü grup ise eşik yüksekliği 29 m. kotunda ve her biri 4,30 m. genişliğinde olan on bir adet çelik kaplı dolu savaktan meydana gelir.

Baraj gölünü boşaltma görevini yapan iki adet 800 mm. çapındaki dip savak borusu 17 m. ve 21 m. kotlarına yerleştirilmiş ve su alma boruları ile de irtibatlandırılmıştır. Bir priz odasına açılan ve halen yedisi kullanılmakta olan dokuz boru ile barajdan alınan sular arıtma tesislerine iletilir. Dolu savak, dip savak ve su alma borularının hepsi kâgir ağırlık barajı üzerindedir.

BİBLİYOGRAFYA :

O. Ural – Ü. Ungan, *Large Dams in Turkey*, Ankara 1967, s. 19-20; Kerim Esmer, *Tarih Boyunca İstanbul Suları ve İstanbul Su ve Kanalizasyon Müdürlüğü*, İstanbul 1983, s. 48-50; Kâzım Çeçen, *İstanbul'da Osmanlı Devrindeki Su Tesisleri*, İstanbul 1984, s. 184-187.

KÂZIM ÇEÇEN

ELMALILI MUHAMMED HAMDİ

(1878-1942)

Hak Dini Kur'an Dili adlı tefsiriyle tanınan son devir din âlimlerinden.

Antalya'nın Elmalı ilçesinde doğdu. Aslen Burdur'un Göllühisar ilçesine bağlı Yazır köyünden olan babası Nüman Efendi Elmalı Şer'iyye Mahkemesi'nde başkâtipti. Dedeleri Mehmed, Bekir, Hasan ve Bedreddin efendiler ilmiye sınıfına mensuptu. Annesi Fatma Hanım Sarıları Mehmed Efendi'nin kızıdır. İlk ve orta

öğreniminin yanı sıra hâfızlığını Elmalı'da tamamlayan Muhammed Hamdi, tahsiline devam etmek üzere dayısı Mustafa Efendi ile birlikte İstanbul'a gitti ve Küçük Ayasofya Medresesi'ne yerleşti (1895). Beyazıt Camii'ndeki derslerine devam ettiği Kayserili Mahmud Hamdi Efendi'den icâzet aldı. Bundan sonra hocası Büyük Hamdi, kendisi de Küçük Hamdi diye anılmaya başlandı; yazılarında da bu imzayı kullandı. Soyadı kanunu çıkınca babasının köyünün ismini (Yazır) soyadı olarak aldıysa da daha çok doğum yerine nisbetle Elmalılı diye meşhur oldu. Tahsili esnasında Bakkal Ârif Efendi ile Sâmi Efendi'nin hat derslerine devam ederek onlardan da icâzet aldı. 1904 yılında girdiği ruûs imtihanını kazandı. Bu sırada devam ettiği Mekteb-i Nüvvâb'ı birincilikle bitirdi. Bir taraftan da kendi gayretiyle edebiyat, felsefe ve müzik öğrendi. Ülkeyi çağdaş ilim ve medeniyet seviyesine ulaştırma vesile olabileceği ümidiyle meşrutiyet idaresini hararetle savunmaya başladı ve bu görüşü temsil eden İttihat ve Terakkî Cemiyeti'nin ilmiye şubesine üye oldu. Avrupaî tarzda bir meşrutiyet yerine şeriata uygun bir meşrutiyet modeli geliştirmek için çalışmaları yaptı. Beyazıt Medresesi'nde iki yıl süren dersîâmlik görevinden sonra II. Meşrutiyet'in ilk meclisine Antalya mebusu olarak girdi. II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesine rızâ göstermeyen fetva emini Nûri Efendi'yi ikna edip fetva müsveddesini yazmak suretiyle bu konuda etkili bir rol oynadı. Daha sonra Şeyhülislâmlık Mektûbî Kalemi'nde görev aldı. Mekteb-i Nüvvâb ve Mekteb-i Kudât'ta fıkıh, Medresetü'l-mütehasssîn'de usûl-i fıkıh, Süleymaniye Medresesi'nde mantık, Mülkiye Mektebi'nde vakıf hukuku dersleri okuttu. 1915-1917 yıllarında huzur derslerine muhatap olarak katıldı. 1918'de şeyhülislâmlık bünyesinde kurulan Dârü'l-hikmeti'l-İslâmiyye âzâlığına, bir müddet sonra da bu müessesenin reisliğine tayin edildi. Israrlı teklifler üzerine Damad Ferid Paşa'nın birinci ve ikinci hükümetlerinde Evkaf nâzırı olarak görev yaptı. Bu görevde iken ikinci rütbeden Osmanlı nişanı ile ödüllendirildi. 15 Eylül 1919'da âyan heyeti üyeliğine tayin edildi; ilmî rütbesi de Süleymaniye Medresesi müderrisliğine yükseltildi. Cumhuriyet'in ilânı üzerine memuriyet yaptığı kurumlar lağvedilince açıkta kaldı. Millî Mücadele sırasında İstanbul hükümetlerinde görev yaptığı için İstiklâl